

**Karty do analizy wydarzeń
i procesów społecznych**
Analiza przypadku: getto ławkowe

RE:MEMORY

multimedialne historie lokalne

Karty do analizy wydarzeń i procesów społecznych

Analiza przypadku: getto ławkowe

Autorka: Hanna Zielińska

Współpraca merytoryczna: Małgorzata Leszko

Projekt graficzny: Edyta Ołdak

Program realizuje Centrum Edukacji Obywatelskiej. Program wspiera finansowo Fundacja EVZ *Pamięć – Odpowiedzialność – Przyszłość*. Partnerem projektu jest Fundacja Gazety Wyborczej. Niniejszy tekst nie reprezentuje stanowiska Fundacji EVZ. Fundacja EVZ nie ponosi odpowiedzialności za treść powyższego materiału.

Wprowadzenie do pracy z kartami

W historii i herstorii niebagatelną rolę odgrywają **mechanizmy psychospołeczne**, które zachodzą między ludźmi/grupami, wpływając na ich relacje, decyzje i zachowania. Te mechanizmy bada i tłumaczy psychologia społeczna, w tym – psychologia uprzedzeń. Im lepiej rozumiemy ich dynamikę, tym bardziej świadomie i krytycznie możemy interpretować zarówno przeszłe, jak i współczesne nam wydarzenia. W tradycyjnych podejściu do nauczania historii nierzadko brakuje miejsca, by zatrzymać się i dostrzec złożone elementy wielu konfliktów i niechlubnych wydarzeń, skryte pod suchymi faktami i datami. Tymczasem spojrzenie na nie właśnie z perspektywy mechanizmów psychospołecznych pozwala lepiej **zrozumieć przyczyny i skutki, odczytać nastroje społeczne im towarzyszące**, „wejść w buty” postaci historycznych, które okazują się ludźmi targanymi emocjami. Takie spojrzenie może zachęcić młodzież do zainteresowania się historią, gdyż odnajdą w niej znane sobie uczucia i zjawiska. Jednocześnie warto potraktować tę perspektywę jako swego rodzaju szczepionkę – znając bowiem te mechanizmy i wiedząc, że „historia lubi się powtarzać”, możemy uodpornić się na próby manipulacji i wykorzystywania ich do tego, by siać niepokoje, pogłębiać podziały, doprowadzać do konfliktów. Możemy też skuteczniej im przeciwdziałać. A na pewno – poddać refleksji własne przekonania i zachowania.

By zapoznać się z mechanizmami i dodać nowe narzędzia do interpretacji i analizy, proponujemy karty – zbiór 12 **infografik z podstawowymi definicjami najbardziej charakterystycznych mechanizmów międzygrupowych**, które odnajdziemy wszędzie tam, gdzie spotykają się różne osoby i/lub grupy społeczne. Mechanizmy te wynikają po części z uwarunkowań naszej psychiki, po części zaś z uwarunkowań społecznych. Ich wpływ jest bardzo silny, ale nie – nieunikniony. W dalszej części pokazujemy, jak można z kart skorzystać na lekcji na przykładzie analizy getta ławkowego.

Wykorzystanie kart na lekcji – uwagi ogólne

- Jeśli chcesz użyć kart do analizy wybranego wydarzenia historycznego, sięgnij po nie, gdy młodzież ma już ogólny obraz epoki, o której mowa – dzięki temu uczniowie i uczennice mogą osadzić analizowane wydarzenie w szerszym kontekście, rozpoznać jego przyczyny i skutki. W projekcie „Re:memory – multimedialne historie lokalne” młodzież poznaje to wydarzenie poprzez pracę ze źródłami historycznymi.
- Możecie jednak przyjąć też inną taktykę: skupić się na wybranym tekście opisującym wydarzenie historyczne (np.: krótki artykuł, współczesny wywiad na ten temat, a w uzasadnionych przypadkach – nawet fragment podręcznika).
- Jeśli chcesz wykorzystać karty do analizy wydarzenia współczesnego, to rekomendujemy wybranie artykułu prasowego, który jest – w miarę możliwości – obiektywny. Ważne, by tekst spełniał dziennikarskie standardy tekstu informacyjnego.

Wykorzystanie kart na lekcji – przykład

1 WPROWADZENIE

Przedstaw klasie temat ćwiczenia i zapowiedz wykorzystanie kart – **odczytaj nazwy mechanizmów, które przedstawiają**. Zapytaj młodzież, co łączy te pojęcia, czego/kogo dotyczą, jakie budzą skojarzenia. Uzupełnij odpowiedzi, jeśli zajdzie taka potrzeba. Zauważ, że dotyczą relacji między ludźmi/grupami (a więc nas wszystkich) i że odnoszą się do różnych sfer – poznawczej, emocjonalnej, behawioralnej (działania).

Uprzedź młodzież, że najpierw będzie pracowała indywidualnie (lektura tekstu), a następnie w małych grupach (analiza tekstu), pracę zakończycie zaś wspólną rozmową na forum.

Podziel klasę na małe grupy. Każdej z nich rozdaj: tekst z opisem getta ławkowego oraz pytania do analizy (Załączniki 1 i 2), a także komplet kart na grupę. Następnie wspólnie z młodzieżą omówcie arkusz z pytaniami – uczennice i uczniowie nie muszą odpowiadać na wszystkie pytania pomocnicze, mają one jedynie pomóc w docieklivej analizie.

2 PRACA INDYWIDUALNA

Przykładowe wprowadzenie nauczycielskie:

Przeczytajcie otrzymany tekst. Co opisuje, jaki jest jego główny temat? Prześledźcie rozwój zdarzeń i rozpoznajcie główne strony, których dotyczyła sytuacja. Z czego wyniknęła? Jak przebiegała? Jakie mechanizmy ją napędzały?

Jeśli oceniasz, że temat jest szczególnie trudny dla twojej klasy, możecie po samodzielnej lekturze wspólnie przeanalizować pierwsze pytanie (lub pierwsze dwa), a kolejne zostawić do analizy w małych grupach.

3 PRACA W MAŁYCH GRUPACH

Przykładowe wprowadzenie nauczycielskie:

Wspólnie przeanalizujcie opisane zdarzenia, skupiając się na przydzielonej wam części („co?“, „kto?“, „jak?“ lub „dlaczego?“). Wybierzcie karty-mechanizmy, które według was pozwalają lepiej zrozumieć, zinterpretować opisaną historię/wydarzenie i najtrafniej oddają emocje, nastroje i działania ludzi/grup. Jakie mechanizmy społeczne możecie wskazać? Jak wpływały one na rozwój wydarzeń?

CO?

Przykładowa odpowiedź młodzieży:

Tekst opisuje dyskryminującą „instytucję” getta ławkowego, która była wprowadzana na polskich uczelniach w drugiej połowie lat 30. XX wieku. Getto ławkowe polegało na wydzieleniu części sali i zmuszeniu studentów pochodzenia żydowskiego do zajęcia miejsca w ławkach w tej części (zwykle po lewej stronie sali).

Wybrane karty: [stereotypy i uprzedzenia], [wykluczenie], [dyskryminacja], [piramida nienawiści]

Przykładowy komentarz nauczycielski:

Getto ławkowe to jaskrawy przykład dyskryminacji, wykluczenia i nierównego traktowania ze względu na tożsamość – w tym wypadku cechą decydującą było pochodzenie żydowskie.

Ten rodzaj dyskryminacji to antysemityzm (warto pamiętać o różnych rodzajach dyskryminacji w zależności od cechy, której dotyczy – seksizm, rasizm, romofobia, islamofobia, homofobia, itd.). W opisywanych wydarzeniach widzimy też, że niechęć i wrogość wobec Żydów narasta, a przemoc eskaluje – kolejne etapy wyróżnione w opublikowanej w 1954 r. piramidzie Allporta (która powstała właśnie jako analiza procesu prowadzącego do Zagłady). Dołączmy do tego antysemityczną prasę w Polsce międzywojnia. Wiemy, że dochodziło do brutalnej, fizycznej przemocy (z użyciem kastetów, lasek i osadzonych na kijach żyłetek) wobec studentów i studentek żydowskich.

Przy mówieniu o dyskryminacji warto zauważyć, że – w różnym czasie i w różnych sytuacjach – możemy znaleźć się w innych rolach – sprawcy, świadka, ofiary dyskryminacji.

KTO?

Przykładowa odpowiedź młodzieży:

Akcja wprowadzania gett ławkowych została zainicjowana i była egzekwowana przede wszystkim przez prawników, nacjonalistyczne organizacje studenckie (Obóz/Ruch Narodowo-Radykalny, Młodzież Wszechpolska). Członkowie tych organizacji dyskryminowali studentów żydowskich. Spotykało się to z przychylnością części wykładowców i pozostałych studentów, a na poziomie państwa – z przyzwoleniem lub biernością rządzących. Byli też – w mniejszości – akademicy i studenci nie-żydowscy, którzy jawnie sprzeciwiali się gettu ławkowemu i manifestowali solidarność ze studentami żydowskimi, przez co sami doświadczali dyskryminacji i przemocy (dyskryminacja przez asocjację).

Wybrane karty: [my/oni], [dyskryminacja], [efekt widza]

Przykładowy komentarz nauczycielski:

Zwróćcie uwagę na sztucznie narzucony podział, niezgodny z wieloma tożsamościami – społeczność polskich Żydów była bardzo różnorodna, niektórzy zasymilowani polscy Żydzi identyfikowali się jednocześnie z polskością i żydowskością, niektórzy zaś wcale nie poczuli się do żydowskości. Tymczasem dla nacjonalistów te niuanse nie miały znaczenia. Potrzebny był jeden wróg dla budowania wspólnoty, która nie dopuszczała różnorodności. W ten sposób odwoływali się do plemienności – my versus oni, pogłębiali polaryzację społeczną dla doraźnych celów politycznych. Kto ma prawo określać, za kogo się uważamy?

Dyskryminacja żydowskich studentów zachodziła na poziomie indywidualnym, instytucjonalnym i strukturalnym. Minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego oficjalnie wypowiedział się przeciw gettu ławkowemu, ale w 1937 roku zezwolił rektorom na jego wprowadzanie, co w praktyce oznaczało właśnie usankcjonowanie gett. Władza była po stronie sprawców dyskryminacji.

Można przypuszczać, że wielu studentkom/studentom nie odpowiadał terror inspirowany nacjonalistyczną polityką i przemoc na uczelniach. Część, nie uczestnicząc aktywnie w przemoc, popierała dyskryminację swoich żydowskich kolegów i koleżanek, część pozostała obojętna lub zastraszona, a jeszcze inni, którzy nie zdecydowali się przeciwstawiać i reagować na krzywdę – byli przykładem ulegania rozproszonej odpowiedzialności.

DLACZEGO?

Przykładowa odpowiedź młodzieży:

Pogarszają się relacje polsko-żydowskie, w kraju narasta antysemityzm. Do głosu dochodzą prawicowe organizacje, które nawołują do wykluczenia Żydów, także na uniwersytetach. Podtrzymują przekonanie o podziale na Polaków-katolików/Żydów-nie-Polaków. Żydzi obwiniani są przez prawicę o kryzys gospodarczy, stają się kozłem ofiarnym, widziani są jako ci „gorsi”, „wrodzy”, „zdradzieccy”. Postulaty getta ławkowego spotykają się z aprobatą władz uniwersyteckich.

Wybrane karty: [my/oni], [stereotypy i uprzedzenia], [etnocentryzm], [mechanizm kozła ofiarnego], [teoria spiskowa]

Przykładowy komentarz nauczycielski:

Getto ławkowe to kolejna odsłona narastających nastrojów antyżydowskich, które szczególnie nasiliły się po śmierci Józefa Piłsudskiego (1935). Rządzący obóz sanacyjny próbował umocnić swoją popularność w społeczeństwie, odwołując się do haseł antysemickich (dystansując się od przemocy, ale popierając bojkot ekonomiczny czy emigrację Żydów). Hasłom tym sprzyja światowy kryzys gospodarczy, który Polskę dotknął bardzo silnie, a także kryzys wiary w idee demokracji. Mniejszość żydowska, 10% mieszkańców kraju, w szczególności rzemieślnicy i handlarze, kłuje w oczy polskich nacjonalistów, którzy potrzebują figury wroga, by konsolidować szyki. Panoszą się stereotypy i uprzedzenia i narracje spiskowe np. o tym, że to Żydzi odpowiadają za zagrażający Polsce komunizm (mit „żydokomuny”). Na polskiej prowincji dochodzi do pogromów, do których podburzają nacjonalistyczni aktywiści. Za zachodnią granicą, w III Rzeszy, bez protestów ze strony światowej opinii publicznej, rozwija się antysemicka polityka nazistów, co też nie pozostaje bez wpływu na atmosferę w Polsce. Dualizm postawy prezentował też Kościół katolicki, co prawda potępiający przemoc, ale sankcjonujący bojkot i przestrzegający przed złym wpływem moralnym Żydów na Polaków. To wszystko, razem z sięgającymi znacznie bardziej w przeszłość tradycjami niechęci do Żydów, budowało podwaliny pod kolejne antysemickie wystąpienia.

JAK?

Przykładowa odpowiedź młodzieży:

W praktyce getto ławkowe od pomysłu organizacji nacjonalistycznych zmieniło się w obowiązującą na uczelniach prawo i praktykę. Studenci żydowscy musieli zajmować wyznaczone (nieparzyste) ławki, siadać w określonej części sali bądź też uczestniczyć w zajęciach na stojąco. Byli zmuszani do tego siłą przez studentów-Polaków, wyzywani, bici, stygmatyzowani (również przez władze uczelniane np. stemplami w indeksie).

Wybrane karty: [my/oni], [mowa nienawiści], [wykluczenie], [dyskryminacja], [piramida nienawiści], [dehumanizacja]

Przykładowy komentarz nauczycielski:

Na przykładzie getta ławkowego obserwujemy, jak dochodzi do eskalacji przemocy. Takie traktowanie studentów żydowskich – przez wyzwiska, pikiety, po segregację i akty przemocy fizycznej, możliwe było dzięki szerokiemu przyzwoleniu społecznemu, zbudowanemu na głębokim podziale my/oni.

4 PODSUMOWANIE NA FORUM

Możesz rozwinąć to zadanie o rozmowę o konsekwencjach. Co wynikało z takich postaw części społeczeństwa wobec mniejszości żydowskiej? Jakże to miało skutki? Możesz w tym miejscu nawiązać zarówno do pogłębiających się podziałów społecznych, narastającego antysemityzmu wraz z pomysłem usunięcia Żydów z kraju, ale także wspomnieć o czasie drugiej wojny światowej i rzeczywistości okupacyjnej, kiedy wielu Polaków, mimo nienawiści do hitlerowskiego najeźdźcy, z aprobatą przyjmowało politykę nazistów wobec Żydów, nie postrzegając ich jako pełnoprawnych współobywateli, sąsiadów. Możesz powrócić do karty opisującej piramidę nienawiści, by jeszcze raz uzmysłowić młodzieży charakter tego procesu. Na podsumowanie analizy z kartami, zapytaj młodzież, czy obserwuje podobne zjawiska/mechanizmy współcześnie, wokół siebie, a może na poziomie kraju? Czym to grozi? Co możemy z tym zrobić?

Uwagi

- Karty mogą powtarzać się w kolejnych częściach analizy – w ten sposób masz szansę pogłębić z młodzieżą rozumienie mechanizmów i poziomów, na których działają.
- Inny sposób wykorzystania kart to np. podsumowanie całych działów wiedzy przez pryzmat mechanizmów psychospołecznych – wówczas młodzież musi przyporządkować do kart nie pojedyncze przypadki, lecz całokształt wydarzeń, zjawisk, procesów, o których uczyła się np. przez ostatnie pół roku albo w wybranym bloku tematycznym (takim jak choćby społeczeństwo II RP).
- Przy analizie poszczególnych przypadków możesz też zrezygnować z rozbudowanego arkusza pytań i prosisz młodzież o przyporządkowanie mechanizmów, które towarzyszyły danym wydarzeniom/zjawiskom.

Getto ławkowe – wydzielenie ławek (krzesel itp.) w części audytorium, sali lekcyjnej itp. dla pewnej kategorii studentów i uczniów (najczęściej Żydów) w celu odseparowania ich od reszty obecnych. Polskie nacjonalistyczne organizacje młodzieżowe dążyły do ograniczenia (numerus clausus) lub całkowitego wyeliminowania (numerus nullus) młodzieży żydowskiej z wyższych uczelni. Urządzano burdy, które dezorganizowały naukę, często kończyły się fizycznym poszkodowaniem uczestników, zwłaszcza Żydów, a niekiedy ich śmiercią. Oficjalny postulat stosowania getta ławkowego został wysunięty w 1933 r.; akcja ta nasiliła się w październiku 1935 r., do czego zachętę stanowiły zarządzenia dwóch dziekanów Politechniki Lwowskiej, którzy wprowadzili rozdział miejsc na salach wykładowych (przeciw temu protestowało wielu profesorów). W 1937 r. getta ławkowe zostały wprowadzone przez większość rektorów wyższych uczelni za zgodą ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego Wojciecha Świątosławskiego, m.in. 5.10.1937 r. rektor Uniwersytetu Warszawskiego Antoniewicz wprowadził getto ławkowe na tej uczelni, co spotkało się z protestami znacznej części profesorów i różnymi formami protestu ze strony studentów żydowskich i przeciwników nacjonalizmu. Podobne zarządzenia wydawali rektorzy innych uczelni, a szczególnie skandaliczny charakter miało wprowadzenie getta ławkowego w Szkole Inżynierskiej im. Wawelberga i Rotwanda, którą twórcy przekazali państwu polskiemu pod warunkiem, że nie będą w niej stosowane przepisy dyskryminujące mniejszości. Spadkobiercy fundatorów wystąpili w tej sprawie do sądu. Przeciwko gettom ławkowym protestowało bezskutecznie wielu wybitnych uczonych polskich, m.in. filozof Tadeusz Kotarbiński.

Jerzy Tomaszewski, <https://sztetl.org.pl/pl/slownik/getto-lawkowe>

Pytania pomocnicze do analizy

Poniżej znajdziecie pytania pomocnicze do analizy wydarzenia:

KTO?

Jakich grup dotyczy przedstawiona historia? Wskażcie te, który były bezpośrednio i pośrednio stronami w opisywanych wydarzeniach.

Co je charakteryzowało – co łączyło, a co odróżniało? Jak je opisiecie?

Czy możecie wskazać grupę mniejszościową i większościową?

Czy w wydarzenie zaangażowane były jeszcze inne osoby, grupy? Jak?

CO?

O czym jest analizowany tekst?

Czego dotyczyło napięcie/konflikt?

Jak było interpretowane przez strony konfliktu?

Czy i jak jest to pamiętane dziś?

DLACZEGO?

Dlaczego doszło do tego wydarzenia?

Jakie były bezpośrednie przyczyny, które doprowadziły do tej sytuacji?

Co ją poprzedziło? Jaki kontekst, nastroje, motywacje?

JAK?

Co (z)robiono?

Jaki był przebieg tej historii/tego wydarzenia?

Jakie etapy i/lub punkty zwrotne możecie wskazać?

Jakie mechanizmy zadziałały/zostały uruchomione?